

BERRIO, Jordi. *L'opinió pública i la democràcia*. Barcelona: Pòrtic, 1990.

A pesar de les fortes transformacions estructurals i funcionals verificades en l'esfera de l'opinió pública, tant des del punt de vista de la seva evolució històrica com pel que concierneix a l'evolució de les diferents aproximacions teòriques al concepte, cal mantenir la condició de l'opinió pública de principi primer d'articulació de qualsevol projecte democràtic de societat. Aquest plantejament sintetitza bé el contingut del treball de Jordi Berrio sobre aquesta qüestió cabdal de la comunicació pública: «Si volem salvar la democràcia —sosté l'autor— cal que defensem l'autonomia dels individus, la seva capacitat raonadora; si volem salvar l'opinió pública cal que defensem la possibilitat d'una comunicació social sense distorsions» (p. 10). Per cert que del plantejament mateix se'n deriva, d'altra banda, la influència habermasiana central que travessa la totalitat de la reflexió de Berrio sobre l'opinió pública. Efectivament, en el seu llibre Jordi Berrio comparteix bàsicament el model d'interpretació de la categoria de publicitat burgesa bastit per Habermas¹. Evidentment, l'anàlisi de Berrio no condueix a la reivindicació d'aquesta categoria en si mateixa, car, en tant que burgesa, tal opinió pública remet constitutivament a l'estadi històric superat de la democràcia liberal; la reivindicació més aviat apunta a la pretensió, típicament associada a la

Il·lustració, d'instalar la racionalitat discursiva en l'àmbit de la vida pública. No per atzar de la transformació de l'opinió pública en les societats avançades, Berrio n'infereix la necessitat de *restablir* les condicions de comunicació (p. 184 i s.), això és, n'infereix la conclusió que «si volem restablir l'exercici lliure de l'assoliment d'acords, assumits de manera intersubjectiva, cal que restablím les condicions per a l'exercici de l'activitat comunicativa dins la societat actual» (p. 184).

A partir de la tesi primària que sosté la correspondència entre les formes socials d'agrupament humà i les formes polítiques de govern, Berrio examina històricament el problema de les relacions entre les minories i les majories des de la perspectiva de les justificacions que legitimen el domini (cap. I). En aquest sentit, com recorda l'autor, per bé que els filòsofs grecs negaren al poble la capacitat raciocinant de governar, l'experiència democràtica de les ciutats gregues, lligada a la imposició d'una concepció racional de la realitat en l'esfera del coneixement científic i a un desenvolupament del discurs persuasiu en l'esfera pública de la *polis*, representa el precedent de les democràcies modernes europees, en les quals el discurs esdevé la pràctica social fonamental i s'hi sanciona la condició del poble de subjecte polític actiu.

Això no obstant, Berrio diferencia dos models de democràcia a Europa, a saber: el model anglès, degut sobretot a Locke, que es basa en el principi de l'individu autònom, i el model francès, inspirat en Rousseau, que ho fa en la noció abstracta de la sobirania popular. Si en la democràcia anglesa es defineix paradigmàticament l'opinió pública liberal —això és, una societat de públics que manté processos comunicatius de discussió racional sobre els assumptes d'interès general— per Berrio cal retrotraure els orígens de les societats de mas-

¹ Vegeu HABERMAS, Jürgen. *Historia y crítica de la opinión pública*. Barcelona: Gustavo Gili, 1981; cfr., a més, del mateix autor, «The Public Sphere: An Encyclopedia Article», dins BRONNER, Stephen Eric i KELLNER, Douglas MacKay (eds.). *Critical Theory and Society*. Nova York: Routledge, 1989. pp. 136-142.

ses contemporànies, on aquesta opinió pública i la racionalitat comunicativa que li és con-substancial són dissoltes, a les influències de la democràcia francesa i a la subsegüent substitució de la ideologia de la llibertat individual per la de l'igualitarisme social indiferenciat. Berrio rastreja aquestes transformacions experimentades en el camp de l'opinió pública, a través de la crítica del pensament conservador europeu a la societat de masses; o bé a través dels estudis psicològics sobre la conducta col·lectiva (Le Bon, Freud, Tarde).

Aquesta contraposició entre la societat de públics i la societat de masses per la via del tipus de comunicació social que les caracteritza, planteja algunes dificultats teòriques d'interpretació; concretament, és problemàtic l'intent de Berrio de conciliar les aportacions de Habermas i de Hanna Arendt a la investigació de les estructures històriques de l'esfera de la publicitat (cap. II). D'una banda, Berrio parteix del marc de referència de l'estudi de Habermas sobre la publicitat burgesa, segons el qual aquesta categoria designa l'espai mediador en què les persones privades es reuneixen en qualitat de públic opinant, per tal de sotmetre la política a una crítica discursiva recolzada en els principis de la moral i per tal d'arribar finalment al consens generador de la llei. Berrio s'ocupa així de l'evolució de l'esfera pública de l'Estat i de l'esfera privada de la societat civil burgesa —internament subdividida en l'àmbit econòmic del mercat i en l'àmbit íntim de la família—, ja que en la seva progressiva diferenciació se sustenta el model liberal de l'opinió pública. Precisament en aquest punt rau la dificultat de conjuminar les perspectives de Habermas i d'Arendt. Berrio apel·la Arendt per introduir un tercer espai, a saber, el domini del social (p. 87-88). Ara bé, si resseguim l'argumentació d'Arendt², amb la penetració de l'econòmic en l'esfera pública i amb la simultània assignació a l'esfera privada de funcions preeminentes de desplegament de la intimitat, la societat burgesa anticipa en si la dissolució dels confins de separació d'allò

que és públic i d'allò que és privat i, per consegüent, anticipa la dissolució mateixa de les dues esferes, que només la cultura grega, en definitiva, abastà a diferenciar netament. Aquesta argumentació d'Arendt ha estat valorada usualment com una interpretació antimoderna de la modernitat, justament en la mesura que nega els pressupòsits de la racionalitat i de l'autonomia de l'opinió pública burgesa, emfasitzats pel mateix Berrio (p. 114-118).

Certament que, com subratlla l'autor (cap. IV), la transformació de l'opinió pública en el context històric de les societats de capitalisme organitzat ve donada, d'una banda, per la modificació de les estructures de formació de la subjectivitat dels individus, a causa de la centralitat dels *mass media* en els processos de comunicació social i, en conseqüència, a causa de la desaparició del públic lector de l'opinió pública burgesa³, i de l'altra, per una evolució de les esferes pública i privada que ha disgregat la contraposició, per dir-ho així, equilibrada que les definia en el període de les democràcies liberals. Berrio crida l'atenció sobre els fenòmens d'ocupació progressiva de l'esfera privada per la pública i de creixent repliegament dels individus vers l'àrea *restrictiva* de la intimitat. Pel que fa a l'esfera pública, l'autor analitza els canvis experimentats per la política en les democràcies de masses, a saber: l'ampliació del públic, la intervenció reguladora de l'Estat en els processos socials, les funcions de mediació dels mitjans de comunicació de massa que han transformat radicalment la lògica de la vida pública, per tal com han sostret la política a la discussió pública del públic opinant. Comptat i debatut, dues conclusions es deriven en aquest sentit de l'anàlisi de Berrio: la liquidació del principi de la discussió racional com a fonament de l'opinió pública i la necessitat de repensar el concepte d'opinió pública, atès aquest nou context socio-històric i la dissolució socio-psicològica del concepte mateix duta a terme per les recerques empíriques de la *mass communication research* nord-americana. La in-

² H. Arendt. *Condition de l'home moderne*. París, Calmann-Lévy, 1988, pp. 76 i ss.

³ «...podem dir que la decadència del llenguatge es correspon a la de la capacitat discursiva i d'abstracció dels individus» (pàg. 144).

fluència de la teoria crítica de Jürgen Habermas en la interpretació de Berrio és aquí bàsica. Com l'autor sosté: «La democràcia futura està subordinada a l'existència d'una comunicació social franca, realitzada a partir d'un coneixement i d'una racionalitat pertinents. Cal que edifiquem les bases perquè les societats avançades estiguin en condicions d'aprofundir en la seva dimensió humanitzadora i democràtica. Només en aquestes condicions podrem tornar a parlar d'opinió pública» (pàg. 184).

Lluís Badia

RODRIGO ALSINA, MIQUEL. *Los medios de comunicación ante el terrorismo.* Barcelona: Icaria, 1991.

¿Qué es el terrorismo? Si consultamos un diccionario quizá obtendremos una respuesta precisa; si realizamos una encuesta social probablemente constatemos definiciones contrapuestas, dialogantes unas veces, abiertamente enfrentadas otras. Pero esta última es la realidad de todo fenómeno social: irreductible a la univocidad semántica, deviene escenario de una controversia, de una lucha cuya primera batalla se libra para nombrarlo, para definirlo; en una palabra, para *darle realidad*. El papel que corresponde a los medios de comunicación en ese proceso de definición de los fenómenos sociales es excepcional. Pero, ¿cuáles son los mecanismos de ese proceso? La cuestión abre un interesantísimo y complejo campo de investigación. Al plantear, en el libro que comentamos, las relaciones entre el terrorismo y los *mass media* desde este particular punto de vista, Miquel Rodrigo comienza a aportar algunas ideas útiles de cara a encontrar las respuestas.

Los medios de comunicación ante el terrorismo, aunque coherente desde el punto de vista temático, es un trabajo dividido en dos partes claramente diferenciadas en su propósito y en su objeto. La primera, titulada «Interrelación entre el terrorismo y los *mass media*», recoge distintos frentes del debate so-

cial en torno a las relaciones entre el terrorismo y los medios de comunicación. Un debate protagonizado por periodistas, políticos y estudiosos del tema en el que el autor se implica e interviene para descalificar unas posiciones, reconducir otras y señalar algunas propuestas para mejorar la producción y la recepción de la información sobre el terrorismo.

En esta línea de participación en un debate social abierto, Rodrigo discute a quienes, convencidos de que no habría terrorismo sin la publicidad que consiguen sus acciones en los medios, abogan por el «silencio informativo» como estrategia de lucha contra el mismo. El rechazo es categórico cuando de las peticiones de responsabilidad y autolimitación dirigidas a los medios se pasa a la demanda de censura para las informaciones que proveen.

Las causas de esta equívoca relación establecida entre medios y terrorismo, con todas las consecuencias de orden político-jurídico que conlleva la identificación inmediata entre información y violencia política, radican, para el autor, en el deficiente conocimiento acerca de cómo funciona el sistema de los medios de comunicación (de ahí, apunto, la conveniencia de que el especialista en la sociología de los medios intervenga activamente en cualquier debate social en el que se discuta el papel de los *mass media*). Ese conocimiento deficiente lleva a ignorar, por una parte, que el interés de los medios por el terrorismo se debe a que los actos terroristas cumplen todos los requisitos exigidos por los criterios de la noticiabilidad periodística; esto es, se adecúan perfectamente a la lógica productiva de los medios (una lógica que fue descrita por el propio Rodrigo en *La construcción de la noticia*. Barcelona: Paidós, 1989). No hay que buscar, por tanto, ninguna razón oculta para explicar la relevancia que los medios conceden al fenómeno. Y, por otra parte, quienes establecen una vinculación estrecha entre terrorismo e información desconocen que es difícil establecer (o al menos no está demostrada) una relación directa entre la representación de la violencia en los medios y la violencia realmente presente en una sociedad y, además, creen en la supuesta capacidad